

**ZENIT, GORGONA,
BIT INTERNATIONAL
– PREZENTACIJA
ORIGINALNIH I
DIGITALIZIRANIH
ČASOPISA**

JADRANKA VINTERHALTER

Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb
jadranka.vinterhalter@msu.hr

Časopisi su sastavni dio umjetničkih zbirki, knjižnice te Dokumentacijskoga i informacijskog odjela Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb. Uključeni su u stalni postav, predstavljaju se na izložbama i dostupni su u digitalnom obliku.

Prvi broj časopisa *Zenit* tiskan je u Zagrebu 1921. te je dalje redovito izlazio do 1923. g., a u tom su razdoblju izašla 24 broja. Časopis je pokrenuo pjesnik Ljubomir Micić, koji je bio urednik *Zenita*, pisac brojnih tekstova i autor manifesta *zenitizma*, autentičnoga avangardnog pokreta.

Zbog zabrane časopisa 1923. Ljubomir Micić preselio je iz Zagreba u Beograd, gdje je 1924. nastavio izdavati časopis, počevši od broja 25. Zadnji broj *Zenita* – 43., tiskan je u 1926., a zatim je časopis prestao izlaziti.

Redakcija časopisa *Zenit* bila je otvorena za međunarodne suradnike, a Ljubomir Micić osobno je održavao korespondenciju i dogovarao se s nizom poznatih svjetskih umjetnika. Među Micićevim suradnicima bili su Aleksandar Arhipenko, Robert Delaunay, Ilja Erenburg,

Vasilij Kandinski, El Lissitzky, Theo Van Doesburg, Hannes Meyer, Laszlo Moholy Nagy i mnogi drugi. Tekstovi stranih autora objavljuvani su na izvornim jezicima, što je naglašavalo međunarodni profil i značenje časopisa. Teme tekstova kretale su se od prikaza i kritika važnih međunarodnih izložbi do rasprava o recentnim, avangardnim pokretima, priloga o filmu, kazalištu i arhitekturi.

U *Zenitu* su objavljuvani likovni prilozi svjetskih umjetnika, a od hrvatskih autora surađivali su Vilko Gecan, Vinko Foretić Vis, Vjera Biller i Josip Seissel, koji je za vrijeme svoga zenitističkog djelovanja uzeo ime Jo Klek. Posebice je važan dvobroj *Zenita* 17./18., izdan u Zagrebu 1922. g. i posvećen novoj ruskoj umjetnosti. Urednici dvobroja bili su Ilja Erenburg i El Lissitzky, koji je oblikovao naslovnu stranicu i opremio časopis reprodukcijama svojih radova i radova Tatlina, Rodčenka i Maljeviča.

Poput drugih svjetskih časopisa iz vremena povijesnih avangardni, i *Zenit* je bio medij komunikacije koji je preuzimao ulogu prenošenja, razmjene i širenja novih umjetničkih ideja te se svrstavao u sam vrh europske avangardne baštine.

Primjerci *Zenita* čuvaju se u zbirci rijetkih izdanja – rare knjižnice MSU. Na izložbi *Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice 20. stoljeća*, održanoj 2007. u prostorima Gliptoteke HAZU, izloženi su originalni primjerci u sklopu efektanoga i inovativnoga likovnog postava koji je koncipirao arh. Oleg Hrzić. Međutim, da bi se omogućilo detaljnije upoznavanje posjetitelja sa *Zenitom* i drugim publikacijama iz tog razdoblja, Jasna Jakšić, kustosica i knjižničara MSU, pripremila je, u suradnji s tvrtkom Netipični d.o.o. (današnji naziv Proximi-

ty, Zagreb) sučelje za prikaz digitalizirane knjižnične građe. Posjetitelji su u prostoru knjižnice, uređene unutar izložbe u Gliptoteci HAZU, na dvama monitorima mogli listati publikacije iz zbirke rara, uključujući i primjerke časopisa *Zenit*.

Grupa *Gorgona* djelovala je u Zagrebu 1961. – 1967., a svoju aktivnost započela je izdavanjem prvih dvaju od ukupno 11 brojeva antičasopisa *Gorgona*. Urednik i izdavač časopisa bio je Josip Vaništa, umjetnik i osnivač grupe *Gorgona*. Vaništa je autor prvog broja *Gorgone*, u kojemu je devet puta ponovio fotografiju izloga radionice za uramljivanje „Šira“ u Preradovićevoj ulici. Ponudio je drugim članovima grupe da koncipiraju autorske brojeve *Gorgone*, te su se u taj posao uključili Julije Knifer (*Gorgona* br. 2, 1961., s verzijom meandra „u trajanju“), Marijan Jevšovar (*Gorgona* br. 3, 1961., s reprodukcijom jednoga od svojih crteža iz serije *Savršeni crteži*), Ivan Kožarić (*Gorgona* br. 5, s reprodukcijom lica i naličja skulpture *Unutarnje oči*, 1959./60.), Miljenko Horvat (*Gorgona* br. 7, 1965., s reprodukcijama fotografija obale s mrtvim galebovima koje je Horvat snimio 1963. u Skagenu, u Danskoj). Vaništa je autor još triju brojeva *Gorgone*: br. 6, 1961. (s reprodukcijom *Mona Lise*), br. 10, 1966. (s potpuno praznim stranicama) i br. 11, 1966. (sadržaj časopisa čini reprodukcija naslovnice). Na Vaništin poziv inozemni su umjetnici koncipirali tri broja *Gorgone*: Victor Vasarely (*Gorgona* br. 4, 1961., s reprodukcijom četiriju crteža), Harold Pinter (*Gorgona* br. 8, 1965., s objavljenim tekstom Pinterove novele *Tea Party/Na čaju*) i Dieter Rot (*Gorgona* br. 9, 1966., za koju je Rot poslao 200 različitih crteža na jednakome tiskanom predlošku s prikazima predmeta iz njegova ateljea).

Ono što je zajedničko svim brojevima *Gorgone* jest da su jednakih dimenzija (20,8 x 19,2 cm), s naslovnicom na kojoj piše samo *Gorgona*, tiskani su serigrafskim postupkom i svaki je primjerak numeriran.

Bez obzira na to što se naziva časopisom, odnosno antičasopisom, *Gorgona* ima sva obilježja autorskog rada, poput knjiga umjetnika. To je bio razlog što su primjerci *Gorgone* inventirani u muzejskoj zbirci radova na papiru i svih je jedanaest brojeva prikazano u stalnom postavu MSU *Zbirke u pokretu*. Izloženi su u jednoj vitrini, unutar tematske cjeline koja prikazuje radove članova *Gorgone*. Likovno rješenje postava potpisuje Tihomir Milovac, muzejski savjetnik MSU, koji je uz Nadu Beroš ujedno autor muzeološke koncepcije postava.

Kako je za *Gorgonu*, tj. za časopis, misli i tekstove, dokumentaciju te radove članova grupe posljednjih godina pojačan interes domaće, a posebno inozemne stručne publike, upravo je *Gorgona* bila među prvima na listi za digitaliziranje u sklopu međunarodnog projekta *Digitizing Ideas*, koji vodi Jasna Jakšić. Dostupan je na portalu www digitizing-ideas.hr što možemo smatrati dopunom prezentaciji originalnih brojeva *Gorgone* pod staklom u vitrini MSU.

U sklopu međunarodnog pokreta *Nove tendencije od 1961. do 1973.* Galerija suvremene umjetnosti u Zagrebu (današnji MSU) organizirala je pet međunarodnih izložaba, četiri međunarodna kolokvija i simpozija te je pokrenula i izdavala časopis *Bit International*. Glavni je urednik bio Božo Bek, a u uredništvu su osim kustosa GSU bili teoretičari umjetnosti Matko Meštrović i Vera Horvat-Pintarić te umjetnici Ivan Picelj i Vjen-

ceslav Richter. Svih devet brojeva dizajnirao je Ivan Picelj, ujedno i sudionik izložaba NT-a. U časopisu su surađivali mnogi domaći i inozemni povjesničari i teoretičari umjetnosti, znanstvenici i umjetnici, a nesumnjivo su nezaobilazni tekstovi Abrahama Molesa, Maxa Ben-sea, Ješe Denegrija, Vladimira Bonačića i drugih autora. Prvi broj tiskan je 1968. s temom *Teorija informacija i nova estetika*. *Bit* br. 2 iz 1968. posvećen je temi *Kompjutori i vizualna istraživanja*, na što se nastavlja br. 3 iz 1968., koji donosi tekstove s internacionalnog kolokvija *Kompjutori i vizualna istraživanja*, Zagreb, 3. – 4. kolovoza 1968. Dizajn je tema *Bita* br. 4 iz 1969., dok dvobroj 5/6 iz 1969. obrađuje temu *Oslikovljena riječ – konkretna poezija*. Godine 1971. izašao je br. 7 s temom *Dijalog sa strojem*. Zadnji broj odnosno dvobroj *Bit Internationala* 8/9 tiskan je 1972. s temom *Televizija danas*.

Komplet časopisa *Bit International* danas je raritetan, a u MSU se kompleti čuvaju u knjižnici i u Odjelu dokumentacije. Na izložbi *Nove tendencije 50 godina poslije*, održanoj u MSU u travnju – svibnju 2011. osim primjeraka *Bit Internationala* izloženih u vitrini, svaki se pojedinačni digitalizirani broj časopisa mogao listati na monitorima ukomponiranim u postav izložbe. Vizualno efektan postav, zasnovan na kvadratu kao osnovnoj jedinici geometrijske apstrakcije unutar mreže kao metafore komunikacije i informatičkog doba, koncipirao je i oblikovao Darko Friz, umjetnik i dizajner. U prostoru izložbe stajala su, jedna pokraj drugih i potpuno ravnopravno, vrhunska djela hrvatskih i stranih umjetnika iz fundusa te dokumentacija iz Arhiva NT-a, također u vlasništvu MSU.

Digitalizaciju svih brojeva *Bit Internationala*, kao i fotodokumentaciju iz Arhiva NT-a, pripremila je Marija Gattin, tadašnja voditeljica Dokumentacijskoga i informacijskog odjela MSU. S Margit Rosen, kustosicom ZKM-a, i umjetnikom Darkom Fritzom surađivala je na projektu *Nove tendencije i Bit International*, koji je rezultirao izložbama prikazanim u Neue Galerie u Grazu 2007. i u ZKM-u u Karlsruheu 2008. Kao završnica projekta nastala je iznimno vrijedna i iscrpna knjiga *A little-known story about a movement, a magazine and the computer's arrival in art: New Tendencies and Bit International 1961-1973*, objavljena 2011. u izdanju MIT Pressa i ZKM-a. Upravo je koncept o potrebi digitalizacije muzejske građe radi njezine zaštite i dostupnosti najširem broju korisnika, za što se zalagala Marija Gattin, omogućio uključivanje *Bit Internationala* u digitalnom obliku na izložbe i na portal *Digitizing Ideas*.

Primjer triju iznimno vrijednih časopisa – *Zenita*, *Gorgone* i *Bit Internationala*, govore o tome da, bez obzira na to u kojoj se muzejskoj zbirci ili odjelu čuvaju, imaju status umjetničkog rada odnosno građe koja pripada kulturnoj baštini i na taj im se način stručno pristupa u muzeološkoj obradi i izložbenoj prezentaciji.

ZENIT, GORGONA, BIT INTERNATIONAL – THE PRESENTATION OF ORIGINAL AND DIGITALISED PERIODICALS

Periodicals are a component part of the artistic collections, of the library and the documentation and information department of the Museum of Contemporary Art in Zagreb. They are included in the permanent display, are presented at exhibitions and are accessible in digital form.

Specimens of the avant-garde journal Zenit are kept in the collection of rare editions of the MCA library. At the exhibition Breakthroughs of the avant-garde in Croatian Art of the first half of the 20th century, held in 2007, original copies were put on display, and for visitors, a programme by which digitalised copies of Zenit could be viewed was prepared.

The group Gorgona was at work in Zagreb from 1961 to 1967; the beginning of its work was the publication of the first two of the total of 11 numbers of the anti-periodical Gorgona. The editor was Josip Vaništa, an artist, and the founder of Gorgona. Examples of Gorgona inventoried in the collection of works on paper are included in the permanent display and have been digitalised as part of the international Digitizing Ideas project.

As part of the activity of the New Tendencies movement (1961-1973) the Gallery, now Museum, of Contemporary Art issued the widely-distributed journal Bit International, in which artists and scholars and art historians and theorists all collaborated. The first number was published in 1968, the topic being Information theory and the new aesthetics, while the last number (a double number, 8/9), published in 1972, was devoted to Television today. At the 2011 exhibition The New Tendencies 50 Years On (2011), apart from the specimens in the display case, every individual digitalised issue of the journal could be viewed and the pages flipped on a monitor.

These three extremely valuable journals, irrespective of which collection or department they are kept in, have the status of works of art, and this is how they are addressed in museological treatment and presentation.